

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної
підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Конституційне право»
обов'язкових компонент освітньо-професійної програми першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
Аеронавігація**

за темою 11 – Парламент у сучасних державах

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол 30.08.22 р. № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.08.22 № 1

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.22 р. № 8

Розглянуто на засіданні циклу соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної
підготовки, протокол від 10.08.2022 № 1

Розробники: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та
фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та
фізичної підготовки КЛК ХНУВС, к.пед.н., доктор філософії,
спеціаліст вищої категорії, Кірюхіна М.В.
2. Доцент кафедри юридичних наук Кременчуцького національного
університету імені Михайла Остроградського кандидат юридичних
наук Латишева В.В.

План лекції:

1. Поняття та види парламентів.
2. Структура та способи формування парламентів.
3. Внутрішня організація парламенту (керівництво, комітети (комісії), партійні фракції).
4. Функції та компетенція парламентів.
5. Правовий статус депутатів парламенту.
6. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України.

Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
3. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР (в ред. Закону від 22 грудня 2005 р. № 3277-IV). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр>
4. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19>
5. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
6. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (в ред. Закону від 22 березня 2001 р. № 2328-III). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
8. Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та фак. Харків: Право, 2014. 376 с.
9. Державне право зарубіжних країн. Особлива частина: навч. посіб. / Л.Д. Варунц, А.В. Войціховський, Т.І. Гудзь та ін. Харків: ХНУВС, 2011. 292 с.
10. Закоморна, К.О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн (навчальні матеріали та схеми): посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2016. 278 с.
11. Коломієць Ю.М. Державне право зарубіжних країн. Загальна частина: навч. посібник. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 211 с.
12. Конституції зарубіжних країн: Навч. посіб. / Авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 664 с.
13. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин та ін. Харків: Право, 2016. 345 с.

14. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2017. 369 с.
15. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Л.К. Байрачна, І.І. Дахова та ін. Харків: Право, 2015. 328 с.
16. Конституційне право: навч. посіб. – Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
17. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
18. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.
19. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Допоміжна:

1. Барабаш Ю.Г. Парламентський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект): Монографія. – Х.: Легас, 2004.
2. Болдирєв С.В. Місце Верховної Ради України в системі органів державної влади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 3-13.
3. Воронов М.М., Зубенко Г.В. Двопалатний парламент: досвід зарубіжних країн та ідеї запровадження в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2013. № 1062. Вип. 14. С. 50–54.
4. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3(34). С. 12-16.
5. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3(34). С. 12-16.
6. Журавський В.С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). Київ: Парламентське вид-во, 2002.
7. Караченцева Н. Чинники якості законодавчої діяльності в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1(28). С. 54-60.
8. Конституційні аспекти розподілу повноважень у системі вищих органів державної влади України. Київ: НІСД, 2015. 27 с.
9. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія і практика: Монографія. Харків: Вид-во НУВС, 2004.
10. Пустовіт Ж. М. Співвідношення функцій Верховної Ради України з функціями інших вищих органів державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 109-113.
11. Словська І. Верховна Рада України як суб'єкт конституційно-правової відповідальності. *Право України*. 2011. № 5. С. 204-212.
12. Словська І. Доцільність формування двопалатного парламенту в Україні. *Право України*. 2011. № 3. С. 187-193.

13. Сурай І.Г., Гончар В.В. Сутнісні ознаки сучасного парламентаризму. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1(49). С. 1-5.

14. Трутенко А. О. Роль Верховної Ради України у формуванні та реалізації зовнішньої політики держави. *Панорама політологічних студій*. 2012. Вип. 9. С. 158-164.

15. Француз-Яковець Т.А. Передумови формування двопалатної структури парламенту в європейських унітарних державах. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 89–93.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції:

1. Поняття та види парламентів.

Загальнонаціональне представницьке установа демократичного суспільства – парламент – має багатовікову історію. Дальні прабатьки його – англійський Парламент, іспанські Кортеси – виникли ще в XII–XIII ст. Проте парламент демократичної держави якісно відрізняється від станових представницьких установ епохи феодалізму. Тому і сама його історія починається з епохи буржуазних революцій.

Відповідно до теорії поділу влади, яка в тій чи іншій мірі знайшла своє відображення в конституціоналізмі будь-якої демократичної країни, парламент як носій верховної законодавчої влади займає привілейоване становище в системі вищих органів державної влади. Так, американська Конституція постановляє: «Усі законодавчі повноваження, сим встановлені, надаються Конгресу Сполучених Штатів ...» Відповідно до американської конституційної теорії Конгрес є носієм законодавчої влади. Подібне ж положення містить ст. 36 Конституції Аргентини: «Законодавча влада нації надається Конгресу». Стаття 26 Конституції Греції встановлює: «Законодавча влада здійснюється Палатою депутатів і Президентом Республіки». У дещо іншій формі ця думка виражена в ст. 70 італійської Конституції: «Законодавча функція здійснюється спільно обома палатами». Вельми категорично визначає юридичний статус Парламенту Конституція Японії: «Парламент є вищим органом державної влади і єдиною законодавчою

владою держави». Нарешті, в ст. 4 Конституції Федеративної республіки Бразилії 1988 р. сказано: «Законодавча влада здійснюється Національним конгресом, який складається з Палати депутатів і Федерального сенату». Відповідно до букви демократичних конституцій парламент є верховним законодавчим органом держави, однак насправді його реальні повноваження інші.

У парламентарних країнах парламент відчуває ефективний вплив з боку уряду, який не тільки монополізував законодавчу ініціативу, але і робить сильний вплив на всі сторони діяльності парламенту.

У президентських республіках парламент юридично більш незалежний. Він не може бути розпущений президентом, законодавча ініціатива належить тільки депутатам. Тим не менш, президенти і в цих випадках мають в своєму розпорядженні багатий арсенал засобів впливу на парламент.

В даний час існує понад 200 зарубіжних парламентів, кожен з яких має свої особливості. Однак це аж ніяк не виключає можливості їх класифікації, в основу якої в даному випадку будуть покладені такі істотні ознаки, як структура парламенту і обсяг компетенції.

За структурою парламенти поділяються на одно— та двопалатні. Традиційною системою побудови зарубіжних парламентів був бікамералізм (двопалатність). Друга, або верхня, палата була введена, по-перше, для представництва аристократії, і по-друге, для стримування радикалізму нижньої палати. Існує думка, що друга палата абсолютно необхідна як інтегральна частина парламенту. Однак деякі вчені вважають, що друга палата має сенс у федеративній державі, де вона представляє інтереси суб'єктів федерації. Протягом тривалого часу переважна більшість парламентів було двопалатними, однопалатні парламенти становили виняток (Данія, Люксембург, Фінляндія, Нова Зеландія). Проте в даний час більшість парламентів однопалатні.

За обсягом компетенції парламенти бувають трьох видів. До першої групи належать парламенти з абсолютно визначеною компетенцією, для яких конституції встановлюють точний перелік питань, що є об'єктом їх законодавчої діяльності. Такі парламенти не мають права переступати межі своїх повноважень, тому що в іншому випадку суди скасують прийняті ними нормативні акти. Найбільш типовим прикладом парламенту подібного роду може служити Конгрес США. До другої групи належать парламенти з абсолютно невизначеною компетенцією, тобто ті парламенти, які юридично мають необмеженими повноваженнями і мають право видавати закони з будь-якого питання. Прикладом такого парламенту може слугувати британський законодавчий орган. Третю групу складають парламенти з відносно визначеною компетенцією. Для таких парламентів характерна відносна рухливість кордонів, в межах яких вони здійснюють свої функції. Найбільш типовим прикладом у цьому відношенні є індійський Парламент. Конституція Індії встановлює три сфери повноважень: в першу групу входять питання, віднесені до виключної компетенції Союзу, за якими може законодавствувати тільки федеральний Парламент; другу групу становлять питання, що входять

до компетенції штатів; третя група питань відноситься до спільної компетенції Союзу і штатів. З цих питань може законодавствувати як союзний Парламент, так і легіслатури штатів, але в разі колізії пріоритет зберігається за законом Союзу. У такому ж порядку вирішується питання про компетенції Парламенту Малайзії.

Парламентаризм – система державного керівництва суспільством, яка характеризується чітким розподілом законодавчих і виконавчих функцій за умови привілейованого положення законодавчого органу – парламенту – стосовно інших державних органів.

2. Структура та способи формування парламентів

Порядок формування парламентів часто перебуває в прямій залежності від їх структури. Нижні палати парламентів, як й однопалатні парламенти, майже завжди формуються шляхом прямих виборів. На принцип виборності як такий, не впливає той факт, що в окремих випадках деяка частина депутатів призначаються (призначення представників англо-індійської громади в Народну палату індійського парламенту). Що стосується формування верхніх палат, то тут можна виділити наступні основні способи.

1. Формування верхньої палати допомогою непрямих (багатоступеневих або непрямих) виборів. Найбільш типові приклади дає державна практика Індії, Норвегії та Франції.

Не більше 238 членів Ради штатів індійського Парламенту (12 членів цієї палати призначаються Президентом) обираються виборними членами законодавчих зборів штатів за пропорційною системою представництва допомогою єдиного переданого голосу, тобто шляхом двоступеневих виборів.

За допомогою трьохступеневих виборів в основному формується Сенат V французької Республіки. Сенатори обираються депутатами Національних зборів, депутатами Генеральних рад департаментів і делегатами муніципальних рад.

2. Формування верхньої палати шляхом прямих виборів, хоча і з деякими відмінностями від тієї системи, яка застосовується у відповідних країнах при формуванні нижніх палат.

Верхня палата Конгресу США – Сенат – обирається безпосередньо населенням, але не по територіальних виборчих округах, як члени Палати представників, а від кожного штату по два сенатори. Визначення результатів голосування проводиться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості.

Сенат Італійської Республіки обирається шляхом прямих виборів на базі областей. Кількість мандатів залежить від чисельності населення області (Ломбардія – 47 сенаторів, Сицилія – 27, Сардинія – 9). Як правило, область має не менш 7 сенаторів. Склад Сенату формується на підставі змішаної виборчої системи: три чверті сенаторів обираються в одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості, а четверта частина – на підставі суперництва партійних списків за пропорційною системою.

Змішана виборча система застосовується і при виборах верхньої палати японського Парламенту – Палати радників: 152 депутата цієї Палати обираються у префектурних виборчих округах (в Японії 46 префектур), а решта 100 – від загальнонаціонального виборчого округу.

3. Чисто феодальний спосіб формування верхньої палати застосовується у Великобританії. Традиційна система заміщення місць у Палаті лордів була за останній час дещо модернізована. Законом про перство 1958 р. було введено довічне перство, поширене і на жінок. Ця демократизація, здійснена консерваторами, мала своєю метою, насамперед, ввести у верхню палату лордів, здатних до активної парламентській роботі. Законом про перство 1963 р. право заняття місця в Палаті лордів було надано всім шотландським перам, які до цього обирали лордів зі свого середовища.

До недавнього часу в склад палати входили понад 1200 перів, які поділялися на наступні основні групи: спадкові пери, що мають право передавати свій титул у спадщину; довічні пери, що не мають права передачі титулу у спадок; ірландські та шотландські пери (в даний час їх в Палаті лордів немає); пери по апеляції; духовні пери (єпископи і архієпископи англіканської церкви).

Лейбористський Уряд Т. Блера приступило до реформування верхньої палати. Першим кроком у цьому напрямку було прийняття Акту про Палату лордів 1999 р. згідно з яким ніхто не повинен бути членом Палати чинності спадкового перства. На перехідний період місця в Палаті лордів зберігають 92 з 788 спадкових перів відповідно до Регламенту Палати або на його підставі. Передбачається, що згодом частина членів палати обиратимуться населенням.

4. Формування верхньої палати допомогою призначення в найбільш чистому вигляді застосовується в Федеративній Республіці Німеччина. Верхня палата Парламенту – бундесрат – складається з членів, що призначаються урядами земель зі свого складу.

5. Формування верхньої палати змішаним шляхом, при якому в різних варіантах поєднуються елементи виборності, призначення і спадковості (Сенат Бельгії, Сенат Ірландії).

Спосіб формування верхньої палати парламенту можна оцінити лише з урахуванням того, якою мірою він впливає на фактичну роль відповідної верхньої палати як консервативного, стримуючого початку.

3. Внутрішня організація парламенту (керівництво, комітети (комісії), партійні фракції).

У більшості парламентів після їх скликання створюються партійні фракції (групи). У сучасний період в ряді нових конституцій, і особливо в регламентах парламентів (палат), отримали закріплення порядок формування та права парламентських фракцій.

Партійні фракції займають важливе місце в парламентському механізмі. За погодженням з лідерами фракцій підбираються кандидатури до керівних органів парламенту та його палат, підготовляються списки голів та членів постійних і тимчасових комісій та інших органів парламенту. Всі ці органи

утворюються зазвичай на основі пропорційного представництва від парламентських фракцій.

Фракції дуже впливають на роботу представницького органу. На рівні фракцій ведуться переговори про утворення уряду. Але значення фракцій виходить за рамки суто парламентської діяльності, оскільки вони активно впливають на формування керівних органів своїх партій і на проведену ними політику.

Провідну роль у діяльності парламенту грає його керівний орган. У країнах з двопалатної системою кожна палата формує свій керівний орган.

Керівництво парламенту (палат) здійснюється або одноосібно головою (спікером), або колегіальним органом (президією, бюро, комітетом, конференцією). Голова нижньої палати, віце-голови, секретарі або колегіальні керівні органи утворюються самою палатою. Але в деяких країнах є свої особливості.

Пост голови верхньої палати заміщається по-різному. В одних країнах він обирається самою палатою (Франція, Італія, Японія). У деяких президентських республіках головою верхньої палати за посадою стає Віце-президент. У Великобританії Палатою лордів керує лорд-канцлер – представник виконавчої влади. У Канаді Спікер Сенату призначається актом генерал-губернатора за рекомендацією Прем'єр-міністра.

Компетенція керівного органу поширюється на всі аспекти парламентської діяльності. Голова представляє парламент у взаєминах з іншими органами, володіє дисциплінарною владою. За домовленістю з віце-головою або радою голів (там, де такий є) він визначає порядок денний засідань, забезпечує першочерговий розгляд питань, внесених урядом, керує дебатами, встановлює на основі регламенту процедуру обговорення питань і порядок голосування, координує роботу парламентських органів, відає парламентським бюджетом.

Важливою складовою частиною парламентів є їхні комісії (комітети). Вони утворюються або на весь термін парламентських повноважень, або на кожній сесії. Майже у всіх двопалатних парламентах свої комісії створює кожна палата, хоча можуть утворюватися та об'єднані комісії. Найбільш поширена серед останніх – погоджувальна комісія, завданням якої є вироблення узгоджених рішень при виникненні розбіжностей між палатами з того чи іншого питання. Постійні комісії є у всіх парламентах, але крім цього в деяких можуть створюватися і тимчасові комісії для розгляду конкретного законопроекту чи іншого питання або для підготовки складних питань, що належать до відання кількох комісій (змішані).

По суті постійні комісії не є допоміжними органами парламенту, а органами, які привласнили собі ряд парламентських повноважень. Їх роль неоднакова в різних країнах, не всі вони мають право законодавчої ініціативи, правом контролю за урядом і адміністративним апаратом.

4. Функції та компетенція парламенту

Як найвищий представницький орган суспільних інтересів парламент виконує низку важливих функцій. До основних його функцій належать: представницька, владна, законотворча, контрольна (контроль над бюджетом і діяльністю уряду); установча (приймання конституції, участь у формуванні органів судової і виконавчої влади); гласності і легітимності.

Функції влади парламент реалізує через прийняття політичних рішень. Він вибирає альтернативи суспільно-економічного і політичного розвитку суспільства в цілому і його основних підсистем, їхню структуру, політичний зміст.

Правотворча, законодавча функція парламенту є однією з пріоритетних. Кінцевим наслідком діяльності парламенту є переважно створення якої-небудь правової норми. Законодавчі повноваження парламент здійснює відповідно до процедури, передбаченої регламентами палат.

Одним із важливих повноважень парламенту є участь у формуванні уряду й судової влади. У країнах з парламентською і змішаною формами державного правління існує два способи формування уряду:

- 1) парламент формує його з партії парламентської більшості або з коаліції партій (Велика Британія);
- 2) глава держави призначає прем'єр-міністра за згодою парламенту і на пропозицію останнього – інших членів уряду (Італія, Франція, Греція).

Позапарламентський спосіб формування уряду застосовується в усіх президентських республіках. Парламент тут не бере безпосередньої участі в процесі формування уряду або його роль щодо цього обмежена. Прикладом можуть бути США, де президент призначає членів уряду за згодою сенату.

В англomовних країнах парламент наділений судовими повноваженнями. Наприклад, палата лордів у Великій Британії є водночас і найвищою апеляційною інстанцією і в окремих випадках виконує функцію суду першої інстанції. Вона може притягнути до судової відповідальності як своїх членів, так і сторонніх осіб за злочини, скоєні проти парламенту. Подібна практика існує в США, де кожна з палат може порушити судову справу проти особи, звинуваченої в неповазі до конгресу.

У формуванні судових органів бере участь парламент разом з виконавчою владою. Так, у США членів верховного суду призначає президент за «порадою і згодою» сенату. У Франції членів верховного суду обирають самі палати із власного складу, а конституційну раду – орган конституційного контролю в складі дев'яти чоловік призначають порівно президент і голови палат парламенту. У Німеччині членів верховного суду призначає міністр юстиції разом зі спеціальною комісією з виборів суддів, до якої входять міністр юстиції і представники, обрані бундестагом. А конституційний суд обирають порівно бундестаг і бундесрат. В Італії одна третина конституційного суду обирається палатами парламенту, друга третина призначається президентом, останню третину призначає вища рада магістратури – орган управління загальними й адміністративними судами.

У системі поділу влади поряд з наявністю механізмів стримувань і противаг парламент до того ж наділений певними повноваженнями: в одних випадках винятковими (притягання до відповідальності президента республіки), в інших – особливими (вираження недовіри урядові) або спеціальними (наприклад, позбавлення депутата права на недоторканність, відсторонення від обов'язків, інтерпеляція і т. ін.). Правомочності парламенту в царині контролю, звіту та притягання до відповідальності надзвичайно великі, але використовуються вони по суті як виняткові.

Так, процедура вотуму недовіри урядові має різні аспекти. У Великій Британії пропозицію про вотум недовіри урядові (резолуція осуду) вносить опозиція. Якщо палата проголосує за цю пропозицію, то уряд повинен іти у відставку або запропонувати монархові розпустити парламент. Уряд може сам поставити питання про довіру до нього.

В Італії кожна з палат приймає вмотивовану резолюцію про довіру або недовіру урядові на підставі поіменного голосування. Резолюція про недовіру повинна бути підписана не менше як однією десятою частиною постійного складу палати і поставлена на розгляд після закінчення триденного терміну з моменту внесення її.

У Франції тільки нижня палата однією десятою частиною депутатів може винести резолюцію про недовіру урядові й проголосувати тільки через дві доби з часу винесення її.

У Німеччині бундестаг може шляхом вотуму недовіри усунути з посади канцлера і тим самим змусити піти у відставку весь уряд. Однак при цьому бундестаг повинен вибрати зі свого складу наступника канцлера і звернутися до президента з проханням про відповідну кадрову зміну.

Президент зобов'язаний задовольнити таке прохання тільки в тому разі, коли пропозицію самого канцлера про вотум довіри не підтримав бундестаг, в іншому разі він може розпустити бундестаг.

Противагою вотумові недовіри урядові є право розпуску парламенту главою держави. Реалізація цього права залежить не тільки від конституційного права глави держави розпускати парламент, а й від реального співвідношення політичних сил у парламенті. Дostroковий розпуск парламенту можливий за таких обставин:

- 1) президент сам розпускає парламент (як у Франції);
- 2) розпадається урядова коаліція;
- 3) уряд партійної більшості зацікавлений у розпуску парламенту, маючи на меті зміцнити свої позиції завдяки перемозі правлячої партії на парламентських виборах.

Позбавлення глави держави повноважень через процедуру імпичменту застосовується до найвищої посадової особи, якщо вона скоїть державний злочин. Ця процедура має різні форми в різних країнах.

Так, у Великій Британії процес імпичменту відбувається в стінах парламенту: палата громад формулює звинувачення і порушує справу, а палата лордів виносить остаточне рішення.

Американська процедура імпічменту трохи відрізняється від англійської: після винесення рішення сенату про позбавлення президента повноважень його може притягнути до кримінальної відповідальності звичайний суд.

У Франції звинувачення президента або членів уряду виносять обидві палати, а саму справу розглядає верховний суд.

В Австрії, Італії й Німеччині парламент звинувачує найвищих посадових осіб, а остаточне рішення виносить конституційний суд.

Відносини між парламентом і судовою владою виявляються в тому, що, з одного боку, парламент може виконувати судові функції, а з іншого – брати участь у формуванні судової влади.

5. Правовий статус депутатів парламенту

Для характеристики компетенції парламентів важливе значення має оцінка змісту конституційно-правового статусу самих парламентаріїв. Як зазначалося, практично в усіх розвинутих країнах депутати не зв'язані юридичними обов'язками щодо своїх виборців. Вони вважаються представниками не відповідних виборчих округів, а всього народу (виборчого корпусу) в цілому, і не можуть бути відкликані виборцями. Тим самим їхній мандат не має імперативного характеру, і його прийнято називати вільним. Такий характер депутатського мандата звичайно фіксується в конституціях

Вільний мандат у зарубіжній конституційній теорії розглядається як такий, що найповніше забезпечує для депутатів можливість займатися тими справами, які віднесені до компетенції загальнонаціонального представницького органу. Він надає їхній діяльності політичного характеру і не зводить її до рівня роботи уповноважених з місцевих справ. З іншого боку, в умовах прийняття імперативного мандата зовні встановлюється більш тісний зв'язок між парламентаріями та їхніми виборцями. Проте значення останньої тези не слід переоцінювати. Відсутність імперативного мандата в депутатів парламенту зовсім не означав, що між ними та їхніми безпосередніми виборцями не існує прямих зв'язків. Ці зв'язки мають різноманітний і тривалий характер, а робота з виборцями займає багато часу у парламентаріїв та їхніх помічників. Зрештою від активності депутата у виборчому окрузі багато в чому залежить його подальша парламентська кар'єра.

До умов, що забезпечують ефективність роботи депутатів і визначають їхній статус, слід насамперед віднести індемнітет та імунітет парламентаріїв.

Поняття депутатського індемнітету означає, що член парламенту не несе юридичної відповідальності за свої висловлювання і голосування під час виконання обов'язків у представницькому органі. В теорії і практиці англосовітських країн термін «індемнітет» замінений поняттям привілею свободи слова.

Принцип депутатського індемнітету прийнятий в усіх країнах. Проте іноді йому надають дещо звуженого значення. Зокрема, в Латвії та ФРН депутати на загальних підставах несуть відповідальність за наклеп, а в Литві –

за наклеп і образу. У Греції подібне звинувачення є підставою для судового переслідування депутатів лише з дозволу самого парламенту.

Що ж до поняття депутатського імунітету, то воно означає, що члени парламенту користуються захистом з боку представницького органу від арешту і деяких інших процесуальних дій, пов'язаних з обмеженням особистих прав і свобод, а також від судового переслідування на підставі порушення кримінальної справи та відповідного звинувачення. Нерідко парламентарії захищені і від порушення проти них таких справ. Зміст і обсяг депутатського імунітету в різних країнах неоднакові, але ніде він не має абсолютного характеру.

У цілому ряді країн депутати користуються імунітетом лише під час парламентських сесій.

6. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України

Верховна Рада України є загальнонаціональним, представницьким органом державної влади, оскільки вона представляє весь Український народ – громадян України всіх національностей і виступає від імені всього народу. Це впливає з Преамбули Конституції України, її змісту та з назви українського парламенту – Верховна Рада України.

Колегіальний характер Верховної Ради України проявляється в її складі та порядку роботи і виражається у тому, що:

1) Верховна Рада України складається із чотирьохсот п'ятдесяти народних депутатів України (ч. 1 ст. 76 Конституції України);

2) Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу. Ця конституційна вимога є умовою повноважності Верховної Ради України протягом усього періоду скликання і не може розглядатися лише як підстава для відкриття її першого засідання першої сесії. Водночас Конституція України не передбачає постійної фізичної присутності на засіданнях Верховної Ради України такої ж кількості народних депутатів України, яка є необхідною для набуття Верховною Радою України якості повноваженого органу державної влади. Верховна Рада України правомочна приймати закони і реалізовувати інші конституційно визначені повноваження за умови присутності на її пленарних засіданнях на момент голосування не менше тієї кількості народних депутатів України, яка згідно з Конституцією України необхідна для прийняття відповідного рішення (ч. 4 ст. 89, ст. 91, ч. 4 ст. 94, частини 2,5, 6 ст. 111, ч. 1 ст. 135, ст. 155, ч. 1 ст. 156);

3) рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування (ч. 2 ст. 84 Конституції України);

4) Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 91 Конституції України).

Відповідно для виконання своїх завдань, Верховна Рада України має передбачені Конституцією України повноваження (ст.85 Конституції України). Ці повноваження парламенту України умовно можна розділити на декілька основних груп:

Повноваження, пов'язані безпосередньо із законотворчим процесом:

- внесення змін до Конституції України;
- прийняття законів;
- внесення змін до законів.

Повноваження в частині проведення Всеукраїнського референдуму:

- призначення Всеукраїнського референдуму з питань, визначених

Конституцією України.

Бюджетні повноваження:

- затвердження Державного бюджету України;
- внесення змін до Державного бюджету;
- контроль за виконанням Державного бюджету України;
- прийняття рішення щодо звіту про виконання Державного бюджету.

Повноваження щодо формування представницьких органів:

- призначення виборів Президента України у строки, передбачені

Конституцією;

- призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування.

Повноваження, пов'язані із визначенням основних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики держави:

- визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку охорони довкілля;
- заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- оголошення за поданням Президента України про стан війни і укладення миру;

- надання у встановлений законом строк згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

- схвалення рішення Президента України про використання Збройних сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

- затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням.

Повноваження формуванням державних органів:

- усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;
- призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, за поданням Прем'єр-міністра України – інших членів Уряду;
- призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

- призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;
- призначення та звільнення половини складу Ради Національного банку України;
- призначення половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;
- призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;
- призначення за поданням Прем'єр-міністра України Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України;
- надання згоди на призначення Президентом України на посаду Генерального прокурора України;
- призначення третини складу Конституційного Суду України;
- обрання суддів безстроково;
- призначення на посаду та звільнення з посади керівника Апарату Верховної Ради України;
- затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату.

Контрольні повноваження парламенту:

- здійснення парламентського контролю у межах, визначених Конституцією;
- заслуховування щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;
- висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що є наслідком його відставки з посади.

Повноваження у сфері національної безпеки держави:

- призначення на посаду та звільнення з посади за подання Президента України Голови Служби безпеки України;
- затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних сил України, Служби безпеки України, інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;
- схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам;
- схвалення рішення про направлення підрозділів Збройних сил України до іншої держави;
- прийняття рішення про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;
- затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях;

— затвердження рішення про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації.